

МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

УДК 327.3:811.411.21

Богомолів О. В.

Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського
Національної академії наук України

КОНЦЕПТ *ZULM* («НЕСПРАВЕДЛИВІСТЬ, ПРИГНІЧЕННЯ»): ВІД ЗАСАДНИЧИХ ТЕКСТІВ АРАБСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ДО ДИСКУРСУ АРАБСЬКОЇ ВЕСНИ

У статті розглядається концепт, який тривалий час домінував у єгипетському й арабському політичних дискурсах і належить до числа арабських культурних констант. Його роль у дискурсі революції 25 січня 2011 року в Єгипті, як видається, є досить унікальною. Коли йдеться про пояснення причин революції, то *ZULM* (кривдження, несправедливість, пригнічення) з боку старого режиму, як правило, згадується найчастіше. Розвинена фреймово-семантична структура в поєднанні з чітким набором оціночних значень, пов'язаних з окремими семантичними ролями, що контрастує з більші абстрактними, отже – децю невідзначеними поняттями семантичного домену СПРАВЕДЛИВІСТЬ, надає концепту *ZULM* унікальної спроможності чіткого структурування різних типів соціального досвіду шляхом тлумачення і репрезентації реальності з погляду різних соціальних факторів. Завдяки широкому діапазону референції й високій салієнтності *ZULM* перетворився на невіддільний елемент панівних ідеологій та буденних уявлень у сфері політики та суспільного життя, проектуючи на них чорно-біле бачення соціальної реальності, відповідно, ще більше сприяючи поляризації арабської суспільної дискусії.

Ключові слова: *ZULM*, культурні константи, концепти, когнітивна семантика, політичний дискурс.

Постановка проблеми. Неодмінним елементом осмислення суспільством будь-яких важливих подій є рефлексія на тему причин того, що сталося. У дискурсі єгипетської Січневої революції 2011 року, одного з найяскравіших епізодів Арабської весни, центральним елементом подібної рефлексії є концепт *ZULM* («зло, несправедливість, утиски»), який подається як основна характеристика старого режиму, що пробудила народ повстати. Порівняйте: *ša'b t̄āra 'alā az-zulm wa al-fasād wa al-ifqār* [1] («народ піднявся проти *ZULM*, корупції та зубожіння); *ša'b t̄āra 'alā az-zulm wa al-fasād wa dīktātūriyyat ḥukm al-fard* [2] («народ піднявся проти *ZULM*, корупції та диктатури правління однієї особи»); *ša'b t̄āra 'alā az-zulm wa al-fasād wa al-istibdād* [3] («народ піднявся проти *ZULM*, корупції та деспотизму»).

У цій розвідці простежимо історію становлення цього концепту від ранніх прецедентних текстів до теперішнього часу.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд тривалий час домінуючого в єгипетському й арабському політичних дискурсах концепту *ZULM* («НЕСПРАВЕДЛИВІСТЬ, ПРИГНІЧЕННЯ»).

Виклад основного матеріалу. Концепт *ZULM* є одним з найскладніших семантичних утворень, які формують основу наративу єгипетської революції. На текстовому рівні цей концепт вербалізується через ряд лексем, у т. ч. похідних від кількох коренів, головним з яких є корінь $\sqrt{zlm}$, які належать до різних граматичних класів (іменники, дієслова, активні або пасивні дієприкметники). Ці лексичні одиниці, поєднуючись з іншими лек-

семами, утворюють стабільні колокації, деякі з яких є фразеологізмами. Конструкції, у складі яких фігурують похідні від кореня $\sqrt{zlm}$, зазвичай сформовані на основі концептуальних метафор, виражають різні ідеї, які асоціюються з аналізованим концептом. Останні зокрема включають культурні презумпції¹, тобто уявлення чи переконання, глибоко вбудовані в культуру, які не завжди є предметом свідомої рефлексії з боку мовців, але здійснюють значний вплив на вибір ними певних комунікативних і поведінкових стратегій.

Крім похідних кореня $\sqrt{zlm}$, концепт також може бути представлений похідними від синонімічного кореня $\sqrt{jwr}$ та групою лексем, використовуваних у словниках у парах взаємних визначень разом з похідними кореня $\sqrt{zlm}$, до числа яких належать *tāgiya* («тиран», який характеризується як «правитель, чиєю істотною характеристикою є *zālim*»²), *bağā/bağy* (загалом ця лексема має значення «воліти, прагнути», однак з прийменником *'alā* – «на, проти» отримує значення – «пригноблювати, чинити свавілля»), і *gašam/gašm* («ставитися несправедливо або як тиран; кривдити, пригнічувати», поряд з очевидно первинним значенням «діяти бездумно, навмання») [6].

Про чільне місце концепту *zulum* в ісламській традиції свідчать численні вживання в Корані та хадисах³. Похідні від кореня $\sqrt{zlm}$ використано в Корані близько 200 разів. Така частотність є однією з найвищих у священній книзі мусульман. В авторитетній збірці хадисів *Ṣaḥīḥ al-Buḥārī* концепту *zulum* відведений спеціальний розділ під назвою *Kitāb al-Maẓālim* («Книга кривд»).

У багатьох місцях Корану, де фігурує концепт *zulum*, йдеться про стосунки між богом і людьми, і центральне місце при цьому посідає ідея покарання за відсутність віри [7]. У цьому контексті *zulm* виступає як синонім лексеми із значенням «зневіра» (*kufir*), що, вірогідно, узгоджується з первинним значенням кореня $\sqrt{zlm}$ «відхилитися від прямого шляху». У хадисах *zulum* частіше ніж у Корані подається як тип соціальної трансакції і вживається в контексті обговорення ідей нормативного характеру, наприклад: (1) Аллах зробив

zulum ḥarām (тобто об'єктом релігійної заборони), навіть він заборонив його самому собі, відповідно до часто цитованого «священного» хадиса⁴: *yā 'ibādī innī ḥarramtu az-zulm^a 'alā nafsī wa ja'altuhu baynakum muḥarram^{an} fa-lā tazālamū* («о раби мої, я заборонив *zulum* для себе, і зробив його забороненим між вами, тож не кривдьте один одного») [8, с. 32]; (2) Аллах чує заклик тих, хто страждає від *zulum* (*maẓlūmūn*), і також наказує вірним *doomagati tum, хто страждає від zulum⁵*; (3) кожного *Zālim* («кривдника») попередили, що він сам може стати жертвою *zulum*, оскільки поблизу завжди є сильніший за нього *Zālim*; остання теза подається як прояв божественної мудрості, спрямованої на зменшення кількості *zulum* в світі.

Ісламські релігійні дискурси (нормативний, проповідницький тощо) зазвичай потрактовують *zulum* як іманентну властивість людської психіки, порівняйте:

... *fa-inna az-zulm^a ṭabī'a bašariyya tanzī'u ilayhā an-nafs, wa tanḥadīru ilayhā aṭ-ṭabā'i*, *fa-hiya jibilla mutajaddīra fī nafs al-insān* «*wa ḥamalāhā al-insān^a innahu kāna ẓalūm^{an} jahūl^{an}*» [10] – ... адже *zulum* [лежить у] людській природі [до чого] душа прагне/схиляється, і до чого прагнуть (букв. «котяться, спускаються») характери, і це є вродженою характеристикою/природною схильністю, укоріненою в людській душі, «і людина несла його, адже вона була *ẓalūm* (прикметник, спільнокореневий з *zulm*. – О. Б.) і невігласом» (Коран 33:72)

Уявлення про те, що людина за своєю природою схильна до *zulum*, також виявляється в тому, що розглядаючи концепт асоціюється з рядом лексем, які виступають у функції оказіональних синонімів до лексем, похідних від кореня $\sqrt{zlm}$, і належать до семантичного домену психологічних і соціопсихологічних станів та вчинків, а саме: *bağā* («прагнути, бажати», але з прийменником *'alā* – «на, проти» – також «пригноблювати, чинити свавілля»), *gašam* («ставитися несправедливо або тиранічно, кривдити, пригноблювати», а в первинному значенні «діяти необдуманно, раптово»). У межах цих уявлень, як тільки у людини з'являється матеріальна здатність *пригноблювати* або *кривдити* інших людей (наприклад, коли людина отримує владу), вважається, що вона відчуває на собі ще сильніший імпульс цієї злої сили.

¹ Про поняття *культурної презумпції* (cultural premise) [див. 4, с. 5].

² Лексема *tāgiya* витлумачується як *šadīd az-zulm* (букв. «сильний несправедливістю, кривдою») [5].

³ Короткі оповідання, у яких описуються вчинки та цитують висловлювання пророка Мухаммада, що разом складаються в *Сунну* (букв. «закон»), – узагальнений корпус подібних текстів, який вважається другим за значенням після Корану першоджерелом священної традиції на основі для виведення приписів мусульманського права.

⁴ *Священний* або *божественний* хадис (*ḥadīṭ qudsī*) – це хадис, що містить пряму мову Аллаха.

⁵ У часто цитованому хадисі серед «семи заповідей пророка» згадується *naṣr al-maẓlūm* («допомога скривдженому») [див. 9].

Ось, наприклад, поширене повчання тим, хто відчуває на собі спокусу гнобити інших⁶: *idā da'atka qudratuka 'alā zūlm an-nās fa-taḍakkir qudrat allāh 'alayka* («якщо твоя сила/здатність покликala тебе кривдити людей, пам'ятай про силу/здатність Аллаха над тобою»).

Природним тяжінням до ZULM, начебто притаманним людині, виправдовується присутність зла в земному світі, однак це в жодному разі не означає, що арабська культура виправдовує Агенса ZULM («кривдника, свавільника»). Усі лексеми, які виражають цю семантичну роль, у т.ч. *zālim*, *jā'ir* і *tāgiya*, пов'язані виключно з негативною оцінкою, моральним засудженням. Концепт ZULM пов'язаний з доменом етики/моралі не лише через слот Агенса, але й через слот Паціенса. Важливо, що втрати, спричинені ZULM, мають радше моральний, аніж матеріальний характер, наприклад:

...sa-astaḥadu bi-ḥalaqa min barnāmaj fī al-maydān alladī šāraktu fī taqdīmihī 'alā qanāt at-taḥrīr (...) qumtu fihā bi-itārat qaḍiyat zūlm aš-šuhadā' alladīna saqaṭū amām aqsām aš-šurṭa wa at-tafrīq baynahum wa baqiyyat aš-šuhadā' bi-itihāmāt kaḍība ...⁷ – ...Я пошлюся на епізод з програми «На Майдані», у якій я брав участь на каналі Тахрір (...) у [якій] я підняв питання про ZULM [проти] мучеників, які загинули перед поліцейськими дільницями, і розділення між ними та іншими мучениками на [підставі] хибного звинувачення...

Очевидно, що загиблі мученики не можуть бути позбавлені чогось матеріального, однак вони можуть зазнати нематеріальних втрат: ZULM у наведеному прикладі певним чином впливає на моральний аспект особистості померлого (який в подібних контекстах в українській мові описується як *гідність* або *добре ім'я*). Коли йдеться про живих людей, ZULM також асоціюється із суб'єктивним відчуттям морального болю і приниження, що передається за допомогою інтонації, з якою зазвичай вимовляється найтиповіший арабський спосіб висловлення скарги *anā maẓlūm* (букв. «я скривджений»)⁸.

Широко цитований хадис зображує суспільство як спільноту, члени якої взаємопов'язані взаємним кривдженням, де кожний є одночасно і Пацієнтом, і Агенсом ZULM стосовно одне одного:

⁶ Ця фраза дала близько 168 тис. результатів під час пошуку Google станом на 8.04.2016.

⁷ Qirā'a fī-mā lam tamḥuhu aḍ-ḍākira al-muzzayyifa ba'du min siyar aš-šuhadā' (al-ḥalqa at-tāniya) [11].

⁸ Самі лексеми на позначення скарги *taẓallum* або *zulāma* також є похідними від того самого кореня, і відповідні смисли також можна віднести до периферії розглядуваного концепту.

idā ḥalaṣa al-mu'minūna min an-nār ḥubisū bi-qanṭara bayna al-jannati wa an-nār fa-yataqāṣṣūna maẓālim^a kānat baynahum fī ad-dunyā ḥattā idā naqū wa huḍḍibū uḍina lahum bi-duḥūl al-janna [12, с. 385] – Якщо мусульмани врятуються від вогню (пекла), то їх будуть тримати на мості між раєм та вогнем (пеклом), і вони відплачуватимуть одне до одному⁹ за кривди (лексема, однокоренева із *zūlm*. – О. Б.), що були між ними у [цьому] світі, поки вони не очистяться і не виправляться, і їм буде дозволено увійти в рай ...

Віра в те, що рахунки за взаємні кривди, які пронизують усі суспільні відносини, можуть бути остаточно погашені лише в кінці часів, виводить ZULM на трансцендентний рівень.

У політичному дискурсі концепт ZULM з'являється ще в першій чверті ХХ ст. Він актуалізується у зв'язку з необхідністю передати засобами арабської мови важливе для лівих дискурсів поняття *пригнічення* (англ., фр. *oppression*). Найближчим за обсягом значення еквівалентом цього терміну є, імовірно введена в обіг тоді ж, лексема *idṭihād*, але її сфера застосування залишилася жанрово обмеженою. Лексема *zūlm* майже витіснила її попри наявності в неї окресленого вище доволі широкого діапазону конотацій. І навіть сама лексема *idṭihād* пояснюється у сучасних тлумачних словниках через той само синонімічний ряд, який ми визначили вище як коло репрезентантів концепту ZULM (*zūlm*, *jawr*, *tuḡyān*) [13]. Можна навести й інші приклади, коли в сучасній ар. мові старий близький за значенням концепт витісняє нововведений конструкт у функції еквівалента позиченого з європейських мов концепта [14, с. 46]. Важливо відзначити, що в подібних випадках відбувається не лише розширення обсягу значення старої лексики, а й концептуальна інтеграція (блендинг). Не в останню чергу своєрідна колонізація оновленим у такий спосіб концептом ZULM арабського політичного дискурсу, особливо, опозиційного була пов'язана із впливом дискурсу політичного ісламу. На думку С. Хатаба, ідеолог сучасного політичного ісламу С. Кутб ще в 1925–1939 рр. використовував терміни «тиранія» та «пригноблення» для опису сучасного йому соціополітичного порядку в Єгипті [15, с. 62]. Хоча С. Хатаб у своєму англійському тексті не наводить арабських відповідників для цих термінів (відповідно «tyranny» та «oppression»), однак

⁹ Це значення виражається шостою формою дієслова, яка передає семантику взаємного стану, генетично споріднену з лексемою *qiṣāṣ* («відплата»).

є підстави вважати, що під останнім з них він мав на увазі саме *zulm*¹⁰. У такий само спосіб вживають концепт *ZULM* і інші ісламісти. Набагато пізніше Мухаммад Абд ас-Салам Фарадж, лідер та ідеолог екстремістської групи, яка вбила президента Анвара Садата під час офіційних допитів у 1982 році, також покликався на «пригноблення та насилля держави проти шаріату та проти мусульман» [16, с. 205] (наголос доданий – О. Б.). Новизна підходу Кутба та прихильників його політичної теорії, згідно з якою сучасні арабські держави подавалися як присутньо неісламські тиранії, яким справжні мусульмани повинні протистояти [17, с. 37–48; 18, с. 47], полягала в тому, що в його межах концепт *ZULM* був покладений в основу спрощеної моделі влади і держави, на відміну від нормативного ісламського дискурсу, який все ще продовжує розглядати цей концепт як соціальну трансакцію між рівними. Нижче наводимо абзац з останньої і, мабуть, найважливішої книги С. Кутба «Ma'ālim fī aṭ-Ṭariq» («Дороговкази на шляху»)»¹¹, у якій описано ідеальне суспільство:

wa taṭahhar al-mujtama' min az-zulm bi-jumlatihi, wa qāma an-nizām al-islāmī ya'dil bi-'adl al-lāh wa yazin bi-mīzān al-lāh wa yarfa' al-'adāla al-ijtmā'īyya bi-smi-llāh... [20, с. 29] – і суспільство було очищене від *ZULM* повністю (букв. у його сукупності) і піднявся ісламський порядок [який] править правосуддя через правосуддя Аллаха і мірить на вагах Аллаха і підіймає соціальну справедливість в ім'я Аллаха ...

Наступні покоління ісламістів, включно з експрезидентом М. Мурсі, безумовно, погодилися б з таким соціополітичним ідеалом. Заслуговеє на увагу й те, що в цитованому фрагменті стилістика мусульманської проповіді поєднується з термінами, запозиченими зі світського лівого дискурсу. Особливо відзначимо використання поняття *соціальної справедливості*, яке стало одним із ключових концептів в дискурсі єгипетської Січневої революції і частиною офіційного гасла революції. Звуження значно ширшого, навіть до певної міри есхатологічного поняття *ZULM* до лише одного типу відносин, а саме відносин між чинною владою та її позбавленими прав підданими, могло відбутися лише внаслідок злиття релігійного та лівого революційного дискурсів. Обидва дискурси мають цілу низку спільних фундаментальних

вихідних положень, зокрема таких, як спрощене розуміння владних відносин і віра в можливість раптових й тотальних суспільних перетворень. Отже лівий і ісламістський дискурси, попри відсутність між ними повної узгодженості щодо змісту та прагматичної спрямованості, є когерентними у своїй основі¹². Утім, на відміну від лівої ідеї прогресу, на думку С. Кутба, мусульманська історія має циклічний характер. Найбільшою ідеологічною інновацією цього мислителя було те, що він визначив сучасну мусульманську політику в термінах доісламського періоду, т. зв. *jāhiliyya* («Невігластва»). Саме в концепції С. Кутба *ZULM* починає функціонувати як політичний термін, як основний елемент у визначенні старої *несправедливої* політичної системи порівняно з новою, до якої повинні прагнути справжні мусульмани, порівняйте такий характерний опис *jāhiliyya* як стану суспільства:

kān at-tazālum fāšiyū^{an} fī al-mujtama', tu'abbir 'anhu fikrat aš-šā'ir zuhayr bnu abī sulmā: wa man lam yaḍud 'an ḥawḍihi bi-silāhih yuhaddam wa man lam yazlim yuzlam wa yu'abbir 'anhu al-qawl al-muta'āraf 'alayhi fī al-jāhiliyya “unṣur aḥāka zālim^{an} aw mazlūm^{an}” [22, с. 26–27]. – Кривдження одні одних (взаємна шоста форма від кореня $\sqrt{zlm}$) було поширене в суспільстві, як це виразив у своїй думці поет Зухайр ібн Абу-Сулма (букв. виразила думка поета): і [той], хто не захистив себе своєю зброєю, буде знищений, і [той.] хто не скривдив, буде скривджений [сам], що виражено в поширеній приказці в [часи] Джагілії «підтримай свого брата [чи то] кривдника або скривдженого»¹³.

Спіраючись на ліві ідеї, С. Кутб переробив релігійно-етичне поняття питомої людської несправедливості, яка розумілася як позачасова властивість, частина людської природи, в ідеологічний термін, який стосується конкретного історичного періоду і політичних умов, подібно до того, що ліві зробили з терміном *пригноблення* (англ. oppression). Фактично він допоміг перетворити концепт *ZULM* у кращий арабський відповідник останнього терміна, але релігійні конотації вихідного арабського поняття при цьому збереглися. Саме завдяки концептам, які мають тривалу історію використання в релігійному дискурсі, таким як *ZULM*, стає можливим есхатологічний

¹⁰ Під *tyranny* Хатаб певно мав на увазі *tuḡyān* або *istibdād*.

¹¹ За визначенням одного з провідних західних фахівців із питань сучасного ісламу, Жіля Кепеля, «Ma'ālim...» – це «Что делать» ісламістського руху» [див. 19, с. 31].

¹² Щодо можливості *когерентності* (coherence) між двома семантичними структурами за відсутності між ними логічної *узгодженості* (consistency) [див. 21, с. 44–45].

¹³ Цитована фраза насправді є частиною хадиса, а не просто «поширеною приказкою».

погляд на політику, а релігійні дискурси можуть прямо втручатися в політичну сферу.

Привертає увагу суттєва відмінність в уявленнях про природу й джерело походження ZULM між класичними прецедентними текстами і сучасним політичним дискурсом, в тому числі дискурсом Січневої революції. Якщо в перших ZULM розуміється як властивий природі індивіда, то в останніх він постає як неборна зовнішня сила, що часто асоціюється з *владою*. Порівняйте:

su'ālī yattajih ilā as-sāda aṣḥāb al-qirār wa an-nufūd fī nizām al-ḥukm wa huwa bi-ḥtiṣar: li-māqā tatamādawna fī zulm an-nās wa fī al-mumārasāt al-qam'iyūa al-mumanhaja 'alā raḡm min taṣā'ud al-ḡaḍb aṣ-ṣa'bī (...)? [23] – моє питання адресоване панам можновладцям (букв. особам, що приймають рішення) та впливовим людям у правлячому режимі, і воно, [якщо] коротко, таке: чому ви уперто тримаєтеся ZULM [проти] народу і систематично застосовуєте репресивні дії, незважаючи на зростання народного гніву ...?

Відповідно до просторової метафори влада – це ВЕРХ [24, с. 15–17] *dawlat az-zulm* («держава ZULM») представлена в революційному дискурсі як *висока вертикальна конструкція* (об'єкт, який стримить, але може захитатися і впасти), наприклад:

kull mā ḥadaṭ munḍu al-laḥza al-ūlā ḥattā at-tanaḥḥī lam yakun illā al-jawla al-ūlā fī al-ma'araka al-fāšila, al-jawla allatī ḥusimat li-ṣālīḥ at-tawra 'indamā faqadat dawlat az-zulm ittizānahā wa tarannaḥat... [25] – все, що трапилось, починаючи із найпершого моменту і до відставки [Х. Мубарака], було нічим іншим, як першим раундом вирішальної битви, раундом, що був вирішений на користь революції, коли держава ZULM *втратила рівновагу і похитнулася*.

У сучасному узусі концепт ZULM також метафорично представлений як *об'єкт, який падає зверху*, наприклад:

su'ālyadūrbi-dihni warubba-mābi-adhān-al-kaṭīrīn min al-mutābi'in li-mā yajrī bi-miṣr al-kināna wa as- su'āl huwa hal waqa' zulm 'alā ar-ra'īs al-miṣrī muḥammad mursī? [26] – У мене в голові виникає питання (букв. «крутиться в моєму мозку») і, можливо, в головах багатьох інших [людей, хто] стежить за тим, що відбувається в Єгипті аль-Кінана (традиційний епітет – *О. Б.*), і питання полягає в тому, чи *упав* ZULM на єгипетського президента Мухаммада Мурсі?

Не лише ZULM може *впасти* на людину, але й людина також може *підпасти під ZULM* (що також узгоджується з ідеєю ZULM як *об'єкта, який падає зверху*), порівняйте:

wa aḍafa ad-dīb ḥilāl murāfa' atihī amām maḥkamat jināyāt al-qāhira <...> anna mubārak waqa' taht az-zulm al-bayyin wa lākin lam yahtazz imānuhu li-l-laḥza wāḥida bi-anna allāha sawf yaṣūruhu wa anna al-qaḍā' sawfa yunṣifuh [27] – і Ад-Діб додав під час свого виступу перед Кримінальним судом Каїра <...>, що Х. Мубарак потрапив (букв. впав) *під* явний ZULM, однак його віра не похитнулася [навіть ні] на одну хвилину в те, що Аллах підтримає його та справедливість буде справедливою до нього.

Те, що ZULM метафорично локалізується *наверху*, звідки щось *падає* або йому *домагають впасти*, хоча і не обов'язково пов'язує його з тим чи іншим різновидом влади, але все одно розміщує його у просторі поза зоною контролю людини (ми, як правило, не дивимося вгору, коли рухаємося, і ми не можемо дотягнутися вище, ніж дозволяє наш зріст), через це падіння зверху може метафорично позначати *фатальність*¹⁴. Метафоричним наслідком (у сенсі лакофського *entailment*) такої просторової метафори, застосованої щодо ZULM, є те, що для *подолання* цього стану ZULM необхідно *підняти*, наприклад: taht šī'ār munāṣarat al-'adl al-yūnīsīf tuṭliq ḥamla li-raf' az-zulm 'an al-aṭfāl al-aḳṭar faqr^{an} bi-muṣarakat mašāḥīr al-'ālam... [28].

Під гаслом «Підтримка Правосуддя» ЮНІСЕФ запускає кампанію, щоби *підняти* ZULM із найбідніших дітей за участі світових знаменитостей.

Висновки і пропозиції. Референційна зона концепту ZULM охоплює широкий спектр досвіду людей, зокрема індивідуальні психологічні та моральні страждання, які вони переживають, коли їх скривдили, а також різноманітні прояви соціальної та політичної несправедливості. Він містить оцінні компоненти, що складаються з декількох підкатегорій, передусім психологічної, етичної і нормативної.

Зміст концепту був значно збагачений унаслідок його використання в декількох типах дискурсів, які характеризуються різним ступенем історичної глибини. Зокрема, йдеться про такі різновиди: (1) *нормативний релігійний дискурс*, який ґрунтується на таких впливових авторитетних текстах, як Коран і хадиси, що залишаються важливою частиною культурного тезаурусу носіїв арабської мови, постійно відтворюються в режимі прямого цитування в мусульманських молитовних і гомілетичних практиках та є водночас джерелом багатого фразеологічного фонду; (2) *політичні*

¹⁴ Порівняйте також англ. дієслова *be fall* «трапитися з кимось (про якусь біду)», від англ. *fall* «впасти», укр. ідіоми *впало в очі*, *впало на серце*).

дискурси представників різних переконань, при цьому особливого значення концепту ZULM надають два з них – лівий та ісламістський дискурси; (3) *буденна публічна дискусія*. Надзвичайно багата історія використання та різноманітність лексикограматичних форм представлення розгляданого концепту є свідченням його високого соціопрাগматичного потенціалу. У дискурсі єгипетської Арабської весни концепт ZULM відіграє основну роль у формулюванні обґрунтування революції. У межах революційного дискурсу концепт ZULM також виконує функцію інтерпретативної моделі для багатьох важливих подій.

Чітко означена фреймово-семантична структура концепту в поєднанні з визначеним набором

різних оцінок, які приписуються кожному її елементу (семантичній ролі), забезпечує унікальну можливість використовувати концепт ZULM для структурування широкого діапазону соціального досвіду шляхом витлумачення та представлення дійсності з погляду різних суспільних акторів. Широка референційна зона та висока салієнтність концепту перетворили ZULM на істотний елемент ідеологій та народних теорій, яким притаманний чорно-білий погляд на суспільство, що зображується розділеним на *кривдників* і *жертв* ZULM. Як ключовий елемент політичного дискурсу, концепт ZULM перетворився на важливий чинник підтримки неодмінно поляризованого характеру арабської суспільної дискусії.

Список літератури:

1. Mada Maṣr 15.02. 2015. URL: <http://goo.gl/YTaVp0>.
2. Samīr Ṣaḥḥāta. Mubārak yuḡannī wa Ṣabāḥ tarqus. *Al-Ahrām*. 3.12.2014. URL: <http://www.ahram.org.eg/NewsPrint/344315.aspx> (Accessed: 13.04.2018).
3. al-Wazīrī H., Ṭāriq M. Al-iḥwān tuqādī ‘blāk blūk’ wa tattahimuhum fī al-i’tidā’ ‘alā 13 maqarr lil-jamā’a wa al-ḥurriya wa al-’adāla. *Al-Waṭan news*. 28.01.2013. URL: <https://www.elwatannews.com/news/details/121689> (Accessed: 13.04.2018).
4. Carbaugh D. Cultures in conversation. New York : Lawrence Erlbaum. 2005. С. 5.
5. al-Ma’ānī. URL: <http://www.almaany.com> (Accessed: 19.02.2019).
6. Wehr H. A dictionary of modern written Arabic (Arabic – English) / ed. J. Milton Cowan J. M. 3rd ed. Ithaca, New York : Spoken Language Services, Inc. 1976.
7. Коран 2:57, 11:101, 16:113, 16:118, 21:14, 23:107, 43:76, 68:29.
8. Ibn Rajab [al-Ḥanbalī]. хадис 24, Jāmi’ al-’Ulūm wa al-Ḥikam fī šarḥ Ḥamsīna Ḥadīṭ^{an}, j. 2., 8th ed. Bayrūt : Mu’assasat ar-Risāla. 1999/1419 А.Н. С. 32.
9. Ṣaḥīḥ al-Buḥārī, хадис 2313, цит. за Wīkī Maṣdar (Wikisource). URL: <https://goo.gl/9omyTc> (Accessed: 14.04.2018).
10. al-Mibrad, ‘Abdullah, Zulm an-Nafs URL: <http://www.islamlight.net/index.php?option=content&task=view&id=1807> (Accessed: 14.04.2018).
11. Madā Maṣr 15.02.2015. URL: <http://goo.gl/YTaVp0> (Accessed: 1.02.2016).
12. Muḥtaṣar Ṣaḥīḥ al-Buḥārī. Хадис 1064 / Ed. aš-Ṣaṭṭī S. ar-Riyād: Dār Iṣbilyā. 2002. С. 385.
13. al-Ma’ānī. Iḏṭihād. URL: <https://goo.gl/izAish> (Accessed: 19.02.2019).
14. Bogomolov A. Firm in the Face of the Enemy: Semantic Analysis of the Concept of Ṣumūd in Modern Arabic. *Folia Orientalia*. 2002. № 38. С. 46.
15. Khatab S. The Political Thought of Sayyid Qutb. The theory of jāhilyyah. London, New York : Routledge. 2006. С. 62.
16. Khatab S. The Power of Sovereignty: The Political and Ideological Philosophy of Sayyid Qutb. London, New York : Routledge. 2006. С. 205.
17. Halverson J., Corman S., Goodall H. Master narratives of Islamist extremism. New York : Palgrave Macmillan. 2011. С. 37–48.
18. Abu Zayd N. Reformation of Islamic Thought: A Critical Historical Analysis. Amsterdam : Amsterdam University Press, 2006. С. 47.
19. Кепель Ж. Джихад: Экспансия и закат исламизма. Москва : Ладомир, 2004. С. 31.
20. Quṭb S. Ma’ālim fī aṭ-Ṭāriq. Bayrūt. al-Qāhira: Dār aš-Ṣurūq, 1979. С. 29.
21. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. Chicago : The University of Chicago Press, 2003. С. 44–45.
22. Там само. С. 26–27.
23. Ḥamzāwī, ‘Amr. Bārānūyā al-Aḥ al-Kabīr, сайт www.madamasr.com, 25.02.2016. URL: <https://goo.gl/oYqpZ5> (Accessed: 15.04.2018).
24. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. Chicago: The University of Chicago Press. 2003. С. 15–17.
25. aṭ-Tawra Mustamirra. URL: <http://www.ansarportsaid.net/Visitors/349/Details.aspx> (Accessed: 15.04.2016).

26. Rātib ‘Ababna. bi-Tajjarud wa al-Mawḍū’iyya... hal Ḍulima al-Mursī. Maqālātī. 2013. URL: <http://www.maqalaty.com/41444.html> (Accessed: 15.04.2018).
27. Muruwwa Haykal. “Ad-Dīb”: Mubārak Waqa ‘ taht az-Ḍulm al-Bayyin wa al-Qaḍā’ sawf Yunṣifuh. al-Fagr. 2014. URL: <http://www.elfagr.org/654378> (Accessed: 15.04.2018).
28. [idem] al-Yawn as-Sābi’. 5.12.2015. URL: <http://s.youm7.com/2475989> (Accessed: 15.04.2018).

КОНЦЕПТ *ZULM* («НЕСПРАВЕДЛИВОСТЬ, УГНЕТЕНИЕ»): ОТ ОСНОВОПОЛАГАЮЩИХ ТЕКСТОВ АРАБСКОЙ КУЛЬТУРЫ К ДИСКУРСУ АРАБСКОЙ ВЕСНЫ

*В статье рассматривается концепт, длительное время доминировавший в египетском и арабском политических дискурсах и являющийся одной из арабских культурных констант. Его роль в дискурсе революции 25 января 2011 года в Египте уникальна. Когда речь заходит о причинах революции, то *ZULM* (несправедливость, угнетение) со стороны старого режима, как правило, упоминается наиболее часто. Развитая фреймово-семантическая структура в совокупности с четким набором оценочных значений, связанных с определенными семантическими ролями, контрастирующая с более абстрактными и, таким образом, несколько неопределенными понятиями семантического домена СПРАВЕДЛИВОСТЬ, придает концепту *ZULM* уникальную способность четкого структурирования разных типов социального опыта путем истолкования и репрезентации реальности с точки зрения различных социальных факторов. Благодаря широкому диапазону референции и высокой saliентности *ZULM* превратился в неотъемлемый элемент господствующих идеологий и повседневных представлений в сфере политики и общественной жизни, проектируя на них черно-белое видение социальной реальности, тем самым еще более способствуя поляризации арабской общественной дискуссии.*

Ключевые слова: *ZULM*, культурные константы, концепты, когнитивная семантика, политический дискурс.

THE CONCEPT OF *ZULM* (“INJUSTICE, OPPRESSION”): FROM THE FOUNDATIONAL TEXT OF THE ARAB CULTURE TO THE DISCOURSE OF THE ARAB SPRING

*This article is dedicated to the analysis of the concept of *ZULM* (wronging, injustice, oppression), one of the Arab cultural constants, which had long dominated the Egyptian and Arab political discourses, and was particularly salient in the Egyptian version of the Arab Spring discourse. In the latter, the concept served as a key element in formulating the rationale of the REVOLUTION (Mubarak’s Egypt was described as dawlat az-ḌULM (the state of injustice), while the purpose of the Revolution was to bring it down and install a state of justice in its stead).*

*A well-defined frame-semantic structure of the concept coupled with a clear set of various types of evaluation associated with each semantic role – the Agent (*Zālim*), the Patient (*Maḏlūm*) and the very act of wronging or oppressing (*Ḍulm*), which may be contrasted to more abstract and hence relatively vague notions from the same semantic domain, such as *ADĀLA* (JUSTICE), provides *ZULM* with a unique capacity to impose a clear-cut structure on various types of social experience by construing and representing reality from the perspective of different social factors involved. With its extensive referential scope and high saliency, *ZULM* has developed into an essential element of ideologies and folk theories of social reality and politics, broadly characterized with a black and white vision of the society as split between two sets of social actors: the negatively evaluated powerful wrongdoers and positively evaluated disenfranchised victims of *ZULM*.*

*The concept was particularly enriched by its history of circulation in several types of important public discourses characterized by varying degrees of historic depth. These include: (1) the normative religious discourse, grounded in the powerful authoritative texts of the *Quran* and *Sunna*, which still form an important part of Arabic speaker’s cultural thesaurus feeding into and sustained by a rich corpus of idioms and reiterated through Muslim devotional and homiletic practices; (2) political discourses of various ideological persuasions, particularly, the leftist and Islamist ones; and last but not least (3) the lay public discussion on the affairs of everyday private and social life. With such a rich history of circulation and the diversity of lexi-co-grammatical forms of representation the concept continues to wield an enormous sociopragmatic potential.*

Key words: *ZULM*, cultural constants, concepts, cognitive semantics, political discourse.